

İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri

Mahmut Kaya

İstanbul: Klasik Yayınları, 2003. XIX+532 sayfa.

İslâm düşüncesine ve felsefesine kaynaklık eden temel eserler, Yunan, İran ve Hint bilim ve tefekkür külliyyâtı, VIII. yüzyıldan itibaren Yunanca, Latince, Hintçe, Süryanice, Aramca ve Pehlevice gibi kadîm dillerden Arapçaya çevrilmiştir. Bu çeviri faaliyeti, yaklaşık dört yüzyıl sürmüştür. XII. yüzyıldan itibaren İslâm felsefesinin ortaya çıkan ürünleri, tersine bir hareket olarak Batı dillerine tercüme edilmiştir. İslâm dünyasının, özellikle Osmanlı coğrafyasıyla sınırlı bölümünde, Batı'dan yapılan felsefe çevirileri, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren -çoğunlukla da XIX. yüzyılda- önemli bir ivme kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde ise, bilhassa Hasan Ali Yücel'in (1897-1961) Milli Eğitim Bakanı olduğu yıllarda gerek Doğu ve gerekse Batı felsefe klasiklerinden kayda değer bir çeviri etkinliği yapıldığı görülmektedir. Hatta bu dönemdeki çevirilerin bir kısmı, aynı eserlerin sonradan yapılan tercümelerinden daha sıhhatli kabul edilmektedir. Ancak, İslâm düşünce ve felsefesinin kendi ürünü olan temel kaynaklar, Arapça yazılmış olmaları sebebiyle, Arapçanın hâkim olduğu bölgelerde veya Arapça eğitimin gerçekleştiği ilim merkezlerinde okunabilmektedir. Bu eserlerin en büyük taliplileri olan Türkler ve İranlılar için bu külliyyât, biraz uzak ve aynı zamanda "saklı" kalma durumunda bırakılmıştır.

Osmanlı döneminde, İslâm felsefesinin Arapça kaleme alınmış temel eserlerinin hangileri ve ne kadarı bu çeviri hareketinden nasibini almıştır? Bununla ilgili net, kapsamlı ve derinlikli bilimsel yayınların sayısı, maalesef yok denecek kadar azdır. Fatih'in Hoca Muslihuddin Mustafa ve Alâeddin Âli et-Tusî'ye, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Tehâfütü'l-Felâsifesi*'ni ve İbn Rüşd'ün (ö. 595/1198) *Tehâfütü't-Tehâfüt*'ünü değerlendirmeleri ile ilgili verdiği vazifenin dışında, Osmanlı'nın XV. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki felsefe kültürü, hâlâ araştırılması gereken konular arasında varlığını muhafaza etmektedir.

Prof. Dr. Mahmut Kaya'nın *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri* isimli eseri, klasik İslâm felsefesi kaynaklarının Türkçeye kazandırılıp ülkemizde daha geniş çevrelere ulaşması yolunda yukarıda işaret edilen boşluğu doldurmaya yönelik önemli bir hizmet olarak görülmektedir.

"Önsöz"de, Mahmut Kaya, eserine aldığı İslâm felsefesi metinlerinin tercüme edilme sebepleri üzerinde durur. Bu kapsamda, Türkiye'deki eğitim ve kültür politikalarının bir sonucu olarak İslâm felsefesinin uzun yıllar yüksek

öğretimde ihmal edildiğini belirtir. Kaya'ya göre 1982 yılında çıkarılan YÖK Yasası'nda felsefe bölümü bulunan edebiyat fakültelerinde İslâm felsefesi derslerinin "Türk-İslâm düşüncesi tarihi anabilim dalı" kapsamında okutulması öngörülmekle birlikte, gerek yeterli sayıda yetişmiş akademisyen bulunmayışı ve gerekse bazı ideolojik mülahazalarla Türk üniversitelerinde -birkaç istisna dışında- bu anabilim dalı aktif hâle gelememiştir. Öte yandan YÖK kanunu ile birlikte ilâhiyat fakültelerinde Batı felsefesi yanında, İslâm felsefesi dersleri de günümüze kadar programlarda yerini korumaktadır. Bu kadar kısa bir sürede, kaliteli ve nitelikli araştırmacılar ve onların ürettikleri eserler bilim dünyasında yerlerini almışlardır. Ancak öğrencilerin, derslerde felsefe metinlerini doğrudan yazıldığı dilden takip etmeleri, Türkiye'deki yabancı dil eğitiminin istenilen düzeyde olmaması sebebiyle, olanaklı gözükmemektedir. Buna ilave olarak diğer disiplinlerin aksine, İslâm felsefesi alanındaki eserlerin çevirileri de yeterli bir seviyede değildir.

Bu eserden önce, Mahmut Kaya, İslâm felsefesi klasikleri içerisinde ilk İslâm filozofu Kindî'nin (ö. 252/866) *Felsefî Risâleleri*'ni (İz Yayıncılık, İstanbul 1994) Türkçeye kazandırdı. Ardından İslâm felsefe klasiklerinin çevirilerinden oluşan *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*'ni (*Ders Notları*, İstanbul 1995) yayımladı. Kanaatimizce, bu ders notları, tanıtım ve değerlendirmesini yaptığımız bu eserin de alt yapısını oluşturmuştur.

Mahmut Kaya, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri* isimli eserinde, IX.-XIII. yüzyıllar arasında yaşamış, dünya felsefe literatüründe önemli yerleri bulunan 13 İslâm filozofunun itina ile seçilmiş 41 metnini büyük bir emek mahsulü olarak Türkçe'ye çevirmiştir.

Tercüme edilen metinler, filozofların vefat tarihleri göz önünde bulundurulmuş olarak sıralanmıştır. Mahmut Kaya, bunun tek istisnasının Sühreverdî'den (ö. 587/1191) sonra vefat etmesine rağmen, Endülüs İslâm felsefesi geleneğinin temsilcilerinin toplu olarak verilmesi sebebiyle selefi İbn Bâcce (ö. 533/1139) ve İbn Tufeyl'den (ö. 581/1185) sonra yer verilen İbn Rüşd (ö. 595/1198) olduğunu belirtmektedir.

Tercüme edilen eserlerin ilk sayfalarındaki dipnotta, çeviride esas alınan metnin tam künyesi gösterilmiş, orijinal metnin sayfa numaraları köşeli parantez içinde verilmiştir. Felsefe metinlerinin, okuyucu için kolaylık arz etmesi amacıyla ilave edilen ara başlık ve izahlar köşeli parantez içinde düz olarak, yazarlara ait orijinal kavramlar ise normal parantez içinde italik olarak gösterilmiştir. Ayrıca metinlerde geçen sûre ve âyet numaraları metin içinde köşeli parantezle, ha-

dislerin tahrici ise dipnotta belirtilmiştir. Metinlerin çevirilerinden önce, ilgili filozofun hayatı ve İslâm felsefesi geleneğindeki yeri genel hatlarıyla sunulmuş, daha fazla bilgi için müracaat edilebilecek literatür de ihmal edilmemiştir.

Bûsîrî'nin (ö. 695/1296 [?]) ünlü *Kasîdetü'l-bürde*'sini Türkçe'ye çevirmiş ve ayrıca nazmetmiş olan Mahmut Kaya, (*Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş*, İstanbul 2001) tercüme ettiği felsefe metinlerinde geçen şiirleri de manzum olarak çevirmiştir.

Tercümesi yapılan birinci metin, ilk İslâm filozofu Kindî'ye ait risâlelerdir. Bunlar: *İlk Felsefe Üzerine, Allah'ın Birliği ve Âlemin Sonluluğu Üzerine, Cisimsiz Cevherler Üzerine, Akıl Üzerine, Din-Felsefe İlişkisi, Beş Terim Üzerine, Üzüntüyü Yenmenin Çareleri*'dir.

İkinci felsefe metni "sıra dışı" bir filozof olan Ebû Bekir er-Râzî'ye aittir (ö. 313/925). Onun *Filozofça Yaşama, Ebû Bekir er-Râzî ile Ebû Hâtim er-Râzî Arasında Geçen Tartışma, İkbâl ve Devlete Kavuşmanın Belirtileri Üzerine* eserlerinin çevirileri yapılmıştır.

Ebû Bekir er-Râzî'nin arkasından "Muallim-i Evvel" olan Aristo'dan sonra "Muallim-i Sâni" olarak kabul edilen ve İslâm felsefesini sistematize eden filozofumuz Ebû Nasr el-Fârâbî'nin (ö. 339/950) eserlerinden çeviriler yapılmıştır. Bu eserler şunlardır: *Felsefe Öğreniminden Önce Bilinmesi Gereken Konular, Felsefenin Temel Meseleleri, Aklın Anlamları, Erdemli Şehir Halkının Görüşleri, Eflatun ile Aristoteles'in Görüşlerinin Üzlaştırılması, Astroloji Hakkında Doğru ve Yanlış Bilgiler*.

Fârâbî'yi Âmirî'den (ö. 381/992) yapılan *İslâm'ın Üstünlüğü ve Sonsuzluk Arzusu* başlıklı çeviriler takip etmektedir.

Âmirî'yle bir anlamda çağdaş sayılan İhvân-ı Safâ'nın (IV./X. yüzyıl) risâlelerinden (*Resâilü İhvâni's-Safâ ve Hullâni'l-Vefâ*) bazı bölümlerinin çevirileri de eserde yerini almıştır.

Ebû Süleyman es-Sicistânî'nin (ö. 375-380/985-90?) düşünceleri, öğrencisi ve aynı zamanda İhvân-ı Safâ'yla ilgili sınırlı bilgilerin de kaynağı olan Ebû Hayyân et-Tevhidî'nin (ö. 414/1023) *el-İmtâ' ve'l-Mu'ânese* adlı eserinin bazı bölümlerinin tercümesiyle aktarılmaktadır.

Büyük İslâm ahlak filozofu İbn Miskeveyh'in (ö.421/1030) önemli eseri *el-Fevzu'l-Asgar*'ın (*Küçük Başarı*) bazı bölümleri ile *Lezzet ve Elem Üzerine* risâlesi ve *İbn Miskeveyh'in Vasiyeti* tercümelelerinde yerini almıştır.

Batı ve Doğu felsefesi ile tıbbını etkilemiş “eş-Şeyhü'r-Reîs” ismiyle maruf İbn Sînâ'nın (ö.428/1037) eş-Şifâ'sından, *Metafizik Üzerine* ve *İnayet ve Kötülüğün İlahî Kazâya Girişinin Açıklanmasına Dair* bölümleri ile *Tevhîdin Hakikati ve Nübüvvetin İspatı Üzerine* risalesi ve *Ruh Kasidesi*, tercümesi yapılan eserlerdir.

Meşşâi felsefesinin büyük eleştirmeni Ebû Hâmid el-Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) kendisini anlattığı otobiyografik eseri *el-Munkızu mine'd-Dalâl (Dalâletten Kurtuluş)* ile *Tehâfütü'l-Felâsife (Filozofların Tutarsızlığı)*, *İhyâu Ulûmi'd-Din*'den bazı bölümlerle (*Mümkün Âlemlerin En İyisi, Gazzâlî'nin Vasiyeti*) birlikte tercüme edilmiştir.

Endülüs filozoflarından İbn Bâcce'nin (ö. 505/1139) önemli eseri *Tedbiru'l-Mütevahhid*'in bazı bölümleri *Yalnız İnsanın Kendini Yönetmesi* başlığı altında çevrilirken, yine aynı müellifin *Veda Risâlesi*'nin de tercümesi yapılmıştır.

İbn Bâcce'yle aynı coğrafyadan olan bir diğer filozof, Gırnatalı İbn Tu-feyl'in (ö. 581/1185), Doğu ve Batı'da büyük ilgi uyandıran *Hayy b. Yakkân* isimli felsefî romanının da tam çevirisi yapılmıştır.

Yine bir başka Endülüslü, Kurtuba doğumlu büyük “Aristo Yorumcusu (Şarihi)” İbn Rüşd'ün (ö. 595/1198) *Faslû'l-Makâl* adlı klasik eseri, *Felsefe-Din ilişkisi Hakkında Son Söz* ismiyle çevrilirken, aynı müellifin felsefe dünyasında haklı bir yere sahip olan *Tehâfütü't-Tehâfüt*'ünün bazı bölümleri, *Tutarsızlığın Tutarsızlığı* ismiyle tercüme edilmiştir. Bununla birlikte yine İbn Rüşd'ün *Fa'âl Akıl Cisimle İççe Bulunan Heyûlânî Akıl ile İttisâl Eder mi?* isimli metnin çevirisi de Hüseyin Sanoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir.

Eserin 13. ve son filozofu İşrakîliğin kurucusu olan Sühreverdî'nin (ö.587/1191) âdetâ ismiyle özdeşleşmiş eseri *Hikmetü'l-İşrak, Aydınlanma Felsefesi* başlığıyla tercüme edilmiştir. Yine aynı filozofun *Kitâbü't-Telvîhât*'ı, *İşaretler Kitabı; Kıssatu'l-Gurbeti'l-Garbiyye de Batı'ya Yolculuğun Hikâyesi* isimleriyle Türkçeye kazandırılmıştır. Kitabın sonunda “Şahıs ve Eser Adları Dizini”ne yer verilmiştir.

Mahmut Kaya'nın bu eseri, Türkiye'de İslâm felsefesi alanında büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Tercümelerdeki akıcı üslup, anlaşılır ve sade bir dil, mütercimnin işinin uzmanı olmasının ve şiire olan merakının bir yansıması olsa gerektir. Genelde tercümelere görülen anlaşılabilme sorunu, eserde en aza indirilmiş gözükmektedir. Bununla birlikte eserin ileride yapılacak baskılarında, karşılıklı sayfaların bir tarafına söz konusu eserlerin orijinal Arapça me-

tinlerinin, diğer tarafına ise tercümesinin verilmesi, okuyucunun doğrudan Arapça metinlerle buluşması açısından önemlidir.

Böyle bir eseri titiz bir baskıyla Türk okuyucusuna sunan Klasik Yayınları'nı kutlamak gerekir. Ayrıca Klasik Yayınları'nın, yine Prof. Dr. Mahmut Kaya ile Doç. Dr. Hüseyin Sarıoğlu tarafından gerçekleştirilen Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-Felâsife* adlı eserinin çevirisini yayımlaması, aynı kulvarda benzer bir faaliyet içinde bulunan Litera Yayınları'nın İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ün eserlerinin çevirilerini gerçekleştirmesi, benzer yayınevlerinin çoğalması bağlamında sevindirici ve ümit verici bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Bayram Ali Çetinkaya

George Berkeley'nin İdealizminde Tanrı ve Yaratma

İsmail Çetin

Bursa: Arasta Yayınları, 2004. 160 sayfa.

Felsefe tarihleri yazılırken, düşüncenin diyalektik gelişimine gerçek anlamda katkısı olmayan kuru ve mugalataya dayalı tartışmaların ayıklandığını düşünürüz. Gerçeğin peşinde koşan felsefe tarihçisinden de bunu ister, bunu bekleriz. Fakat öyle görülüyor ki, George Berkeley'in idealizmi söz konusu olduğunda gerek felsefe tarihleri gerekse kendi döneminin meslektaşları onun idealizmini eleştirirken veya değerlendirirken büyük ölçüde ilk Çağ sofistlerini andırırlar. Bu nedendir ki, değerlendirmekte olduğumuz kitabın yazarı, "Önsöz"ünden "Sonuç" bölümüne kadar hep bu haksızlığı ve duyarsızlığı dile getirmektedir. Yine bu yüzden olsa gerek, kitabın isminde asıl vurgu "Tanrı ve Yaratma" kavramlarına olduğu halde, yazar genellikle hemen her başlık altında Berkeley'in idealizmini açıklamaya, yöneltilen eleştiri ve yorumların haksız ve tutarsızlığını aydınlatmaya çalışmaktadır.

"Var olmak, algılanmış olmaktır." Yazarın da pek çok kez tekrarladığı bu ifade Berkeley idealizminin üzerine bina edildiği temel argümandır. Diğer bir ifadeyle Berkeley'i anlamak, bu ifadeyle neyi anladığını ve anlatmak istediğini anlamak demektir. Yazar, bunun yolunun Berkeley'in felsefesinin amacını anlamaktan geçtiğini belirtir. Kitapta, Berkeley'in felsefesinin temel amacı "Dış dünyanın varlık kaynağı olan spiritüel gerçekliğe, yani Tanrı'ya yönelmek ve düşüncenin asıl konusu olarak Tanrı'yı merkeze almak... vahye da-